

*TOMA MILENKOVIĆ, SOCIJALISTIČKA PARTIJA
JUGOSLAVIJE (1921–1929)*

Izd. Institut za savremenu istoriju, Beograd 1974, str. 733

U izdanju Instituta za savremenu istoriju i NIP export-pressa u Beogradu je 1974. godine objavljena monografija dra Tome Milenkovića, naučnog suradnika tog Instituta, o organizacionom razvoju, programu, i donekle o djelatnosti tadašnje socijalreformističke struje u radničkom pokretu Jugoslavije pod naslovom *Socijalistička partija Jugoslavije (1921–1929)*.

Ta monografija, rezultat dugogodišnjeg istraživanja arhivske građe i štampe, prvi je cjeloviti prikaz i pregled razvoja te socijalreformističke struje u jugoslavenskom radničkom pokretu u vremenu od osnutka Socijalističke partije Jugoslavije (SPJ) do prekida njezina rada nakon uspostave šestojanuarskog režima, kad je i ta stranka, kao i mnoge druge, prije svega građanske partije, prestala privremeno s radom. To znači da je autor polovicu teksta svoje monografije (str. 21–339, a ima Uvod, I deo – Približavanje jugoslovenskih socijalreformista i njihovo ujedinjenje u socijalističkoj partiji Jugoslavije, II deo – Nastojanje jugoslovenskih socijalreformista da stvore jaku stranku [1922–1925] i III deo – Unutrašnji sukobi i raspadanje Socijalističke partije Jugoslavije [1925–1929]) posvetio prikazu organizacionog razvoja Socijalističke partije, počevši opisom i pregledom razvoja socijalreformističkog pravca u jugoslavenskom radničkom pokretu do osnivanja same stranke. Milenković je te osnovne dijelove teksta podijelio po poglavljima nastojeći da poveže i ispreplete kronološko iznošenje činjenica s problematikom organizacionog i donekle političkog razvoja te stranke oslonjene na uski sloj radnika i seljaštva. Tako je u uvodu zapravo napisao jedno poglavlje pod naslovom »Kratak pregled razvitka socijalreformističkog pravca u radničkom pokretu jugoslovenskih zemalja«, u prvom dijelu tri poglavlja pod naslovima: »Približavanje desnih socijalista i centrumaša i stvaranje Socijalističke zajednice Jugoslavije«, »Stanje socijalreformističkih organizacija u Jugoslaviji uoči stvaranja SPJ«, »Stvaranje Socijalističke partije Jugoslavije. Osnovne postavke njenog Programa i Statuta«, u drugom dijelu pet poglavlja: »Razvitak SPJ u toku 1922«, »Učešće SPJ na delimičnim opštinskim izborima u Sloveniji krajem 1922. i izborima za Narodnu skupštinu 18. marta 1923. godine«, »Razvitak SPJ u toku 1923. godine (do Prvog kongresa stranke)«, »Razvitak SPJ od Prvog kongresa do izbora za Narodnu skupštinu 8. februara 1925. godine«, »Učešće SPJ u izborima za Narodnu skupštinu 8. februara 1925. godine«, i u trećem dijelu četiri poglavlja: »Razvitak SPJ u toku 1925. godine«, »Razvitak SPJ u toku 1926, i njeno učešće u oblasnim izborima 23. januara 1927. godine«, »Razvitak SPJ od oblasnih izbora (januar 1927) do Trećeg partijskog kongresa (maj 1928)«, »Zaoštavanje odnosa između centrumaša i desničara. Razvitak SPJ od njenog Trećeg kongresa do 6. januara 1929. Produblјivanje unutrašnjih sukoba i rascjep u SPJ«.

Takav pristup autoru je nametnuo razvoj Socijalističke partije, koja je nastala od pojedinih struja i strujica tadašnjih socijalista, u organizacionom i u političkom smislu. Socijalistička partija Jugoslavije je u cijelome tom razdoblju bila i ostala više-manje skupina različitih struja tadašnjih jugoslavenskih socijalista, i to je autor izložio kronološkim redom osvrćući se uvijek na stanje u pojedinim

dijelovima tadašnje Jugoslavije. Koliko god takav način iznošenja bio opravdan (pa i s obzirom na stanje izvora i literature), jer je pokazao da Socijalistička partija nije bila jedinstvena ni u vrijeme nastanka niti kasnije, i čak se počela cijepati pred kraj razdoblja o kojem je ovdje riječ, i da je to bila stranka s »firmama i pečatima« bez utjecaja na radničku klasu i bez jačeg političkog utjecaja u društvu a služila je režimu i drugim političkim grupacijama u savladavanju i onemogućavanju revolucionarne snage radništva, ipak je, čini se, baš zbog takvog načina izlaganja tekst djelomično ponavljan, rastegnut i bez mnogih zaključaka koji bi bili neophodni za bolje razumijevanje uloge i ciljeva Socijalističke partije Jugoslavije u tadašnjem radničkom pokretu i političkom životu.

Ostali dio teksta Milenkovićeve monografije odnosi se na ostale organizacije vezane uz Socijalističku partiju Jugoslavije (str. 460—553) (što čini IV deo i ima tri poglavlja: »Savez socijalističke omladine Jugoslavije«, »Žene u socijalističkom pokretu Jugoslavije«, »Klubovi, kulturno-prosvetna, umetnička, sportska i druga socijalistička društva«), na nacionalnu i socijalnu strukturu socijalističkog članstva (str. 553—565) (to je V deo i ima dva poglavlja: »Nacionalna struktura socijalističkog članstva« i »Socijalna struktura socijalističkog članstva«), na stavove Socijalističke partije Jugoslavije prema važnijim aktualnim pitanjima (str. 565—686, što je VI deo i ima četiri poglavlja: »Stav SPJ prema komunistima«, »Odnos SPJ prema sindikatima«, »Odnos SPJ prema radničkim socijalnim ustanovama« i »Stav SPJ prema nacionalnom pitanju i državnom uređenju Jugoslavije«) i na Zaključke (str. 686—699). Ti dijelovi teksta dopunjavaju prethodni i čak ga donekle objašnjavaju, iako se autor i u njima držao uglavnom kronološkog principa. Spomenute propuste iz prve polovice teksta autor je u tim dijelovima monografije umnogome nadoknadio, iako je takav način pridonio rastrganosti izlaganja i ponavljanjima. To je posebno došlo do izražaja u VI dijelu gdje su iznesena gledišta SPJ, odnosno različitih struja u toj stranci, prema komunističkom dijelu radničkog pokreta, prema ekonomskim organizacijama radničke klase i državnim socijalnim ustanovama — dakle prema problematici neposredno vezanoj uz radnike i prema vrlo važnom tadašnjem političkom i društvenom problemu — nacionalnom pitanju koje je u konstelaciji snaga tadašnje Jugoslavije bilo često vezano uz državno uređenje. Naime, autor se već u opisu organizacionog i političkog razvoja SPJ nužno morao dotaći i tih važnih problema i tamo ih je često samo naznačio, a ovdje im daje i iscrpnija objašnjenja. Odnosi se to umnogome na objašnjenja vezana za komuniste, a također i na poglede socijalista prema radu u sindikatima. Komunisti, odnosno KPJ i njezine organizacije, bili su za socijaliste glavni ideološki i politički protivnik u radničkom pokretu, pa i u društvu uopće, i oni su se u toku razvoja svoje stranke nužno uvijek sukobljavali i s ideologijom i s praksom komunista i u političkom radu i u sindikalnom. Zato su socijalisti i stvorili relativno jake sindikate i pokušali organizirati isto takvu političku stranku — o čemu, među ostalim, Milenković govori i u prva tri dijela teksta, a što posebno objašnjava i u šestom dijelu. Pri tome, npr. u oba dijela teksta govori o organiziranju socijalističkih sindikata kao protuteži komunističkim.

Bez obzira na te zamjerke, koje više smetaju kao kompozicijski propusti, može se reći da ta monografija Tome Milenkovića umnogome popunjava praznine u literaturi o radničkom pokretu u Jugoslaviji dvadesetih godina ovog stoljeća, što znači, u prvom redu literature o razvoju i programatskim koncepcijama tadašnje socijalističke struje u tom pokretu. Ta je monografija, dakle, po korištenju izvora arhivskih i štampanih (najvažniji od njih su na kraju navedeni uz

registar ličnosti i mjesta), po iznošenju činjenica o organizacionom i političkom razvoju, po prikazu gledišta SPJ prema važnim pitanjima tadašnjeg radničkog pokreta i političkog života uopće, po prikazu strukture članstva i po prikazu njezinih organizacija (izostavljeni su jedino sindikati — čija bi obrada zahtijevala posebnu monografiju jer je njihova aktivnost bila vrlo opsežna, i to ne toliko zbog njihove orijentacije koliko zbog pritiska samih radnika, njihovih članova) znatno pridonijela da se može potpunije sagledati program te stranke i njezina djelatnost u političkom životu.

Bosiljka Janjatić

*MILICA DAMJANOVIĆ, NAPREDNI POKRET STUDENATA
BEOGRADSKOG UNIVERZITETA OD 1929. DO 1941. GODINE
Knj. II, izd. Nolit, Beograd 1974, str. 406*

Monografija M. Damjanović, koja predstavlja plod dugogodišnjeg autorovog istraživanja i proučavanja ove značajne problematike i nastavak prve knjige u kojoj je obrađen period do 1928. godine, ispunjava dosadašnju prazninu u našoj istoriografiji, jer se o naprednom pokretu studenata Beogradskog univerziteta toga perioda pisalo u nas uglavnom parcijalno ili u okviru drugih tema iz istorije našeg revolucionarnog pokreta.

Autor se za svoj rad koristio prvenstveno arhivskom građom, mada ona jednim delom nije sačuvana, konsultovao obimnu i objavlvenu i neobjavlvenu memoarsku građu (čijem je prikupljanju i sam mnogo pridoneo), mnogobrojnu štampu (ilegalnu komunističku, legalnu studentsku i građansku) i odgovarajuću literaturu, tako da je jedan od kvaliteta ove monografije bogatstvo izvora na osnovu kojih je pisana.

Marljivim i sistematskim istraživanjem autor je otkrio i rasvetlio mnoge nepoznate ili nedovoljno poznate činjenice iz istorije naprednoga studentskog pokreta, uslove u kojima se razvijao, forme i metode njegovog organizovanja i delovanja, razvoj skojevske, odnosno partijske organizacije na Univerzitetu, učešće i doprinos tog pokreta razvoju revolucionarnoga i demokratskog pokreta u zemlji, itd. Na svetlo dana izneta su i mnogobrojna imena aktivista naprednoga studentskog pokreta (od kojih mnogi nisu više živi), tako da ta monografija, u izvsesnom smislu, predstavlja i spomen-knjigu o životu i borbi nekoliko generacija studenata čiji je doprinos revolucionarnoj borbi jugoslovenskih naroda za preobražaj starog društva nesumnjivo bio veliki.

Monografija je podeljena na uvod, u kome je dat kratak pregled razvitka Beogradskog univerziteta i opštih prilika na njemu uoči II svetskog rata, izvršena periodizacija, osnovne faze razvitka studentskog pokreta i izneti neki metodološki problemi, XVI glava, u kojima je iscrpno analizirana osnovna problematika i zaključak, u kome su sintetički iznete opšte karakteristike studentskog pokreta, uslovi i uzroci njegovog nastanka i njegov doprinos borbi revolucionarnog radničkog pokreta u Jugoslaviji.